

Uprchlíci: O svatodušních svátcích r. 1915 bylo zde usídleno 40 evakuovaných obyv. z Pulje a okolí v Istrii. Uprchlíci bydleli v d. č. 1 Ant. Urbana, č. 24 faráře Jos. Klemše, č. 20 Jos. Balcárka a č. 14 u Jos. Čulíka. Posledně jmenovaný nechtěl však Istriány přijmouti do sálu. Proto obec. úřad v Teodorově požádal okr. hejtmanství o intervenci, vyslána sem četnická asistence, která majitele domu ku přijetí evakuantů donutila. Ježto se J. Čulík choval k obec. výboru renitentně, byla mu okres. soudem v Zábřeze uložena pokuta 40 K, pod těmito auspiciemi se duch domácího pána uklidnil. Dne 6. VI. 1915 šel po trati žel. dráhy slovinský hoch, kterého voj. stráž odvedla starostovi J. Fričarovi. Hochovi stala se nehoda. Při zastavení vlaku v Lukavici šel se napít, avšak vlak s uprchlíky mu ujel. Na štěstí setkal se chlapec téhož dne se svými rodiči, kteří sem z okolí Pulje a Gorice přijeli. Nabízenou potravu od dětí i dospělých odmítl. Obveselil se však při setkání s rodiči, načež s chutí jedl. Rodina Valepetićů přestěhovala se 10. XI. 1915 do Leštiny, kde nejstarší svob. žena zemřela. Rodiny: Percan a Bedrina přesídlily 15. II. 1916 do obce Rakulja v Istrii, rodina Bičićů zůstala zde nejdéle. Ženy chodíce po dědině pletly bílé vlněné punčochy, oděny byly v hrubý hnědý šat lemovaný dole červenými neb modrými širokými pásy, zástěry měly křiklavě žluté. Praly tím způsobem, že dřevěnou placou tloukly u potoka prádlo na kameni. Muži měli modrý plátěný oblek. Evakuanti si časem vykroutili lebedu, polili ji octem, trochu pomastili a jedli, stará kravská řepa z nedostatku potravin jim též chutnala. V bytech topili syrovým dřívím z modřínů, věkovitá mohutná lípa u zbrojnice, krásná ozdoba obce, zasazená za cís. Rudolfa II. (1576–1612) jakýmsi pastýřem, v objemu 6 m o výši as 30 m byla r. 1914 skácena, poněvadž ohrožovala okolní stavení. Byla erárem zakoupena pro uprchlíky, kteří ji celou spálili. Kdo onu lípu sázal více než před 300 lety, jistě si nepomyslel, že palivo z ní Istriánům poslouží. Jako obyv. narukovavších vojnů dostávali i Istriáni podpory od státu, mnozí z nich pracovali na žel. dráze a v cukrovaru v Holici. Děti, z nichž jen 2 děvčata uměla trochu slabikovat, chodily zde do školy. Za války zřízena tříčlenná místní třídicí komise za příčinou dodávání jatečného dobytka. Ve městech byla bída zlá. Ze Zábřeha, Olomouce, Čes. Třebové, Brna i Vídně docházeli event. dojížděli sem lidé pro mléko, tvaroh, máslo, trochu mouky, brambory neb nějaké to vajíčko. Tehdy srdce některých hospodářů se zatvrdilo. Tím více dlužno vážiti si těch, kdož v těchto těžkých dobách si uchovali vědomí, že vlastní prospěch nesmí býti vykoupen bídou druhých. Bylo zde několik hodných občanů, kteří dle možnosti prodávali, co ve statku na potravinách měli a nikdy nežádali více a ani nepřijali než úředně stanovenou maximální cenu. Měli zajisté větší mravní hodnotu než oni, kteří prodávali 1 q žita za 600 K a ti, kteří plné náklady obilí vyváželi v noci do Šumperka 1 q až za 1 000 K. Na polích pracovali po výtce starší lidé, ženy a nejstarší žáci, též vojáci na dovolené jakož i do 100 pluku ubytovaní u starosty J. Fričara ku hlídání mostů na žel. dráze pomáhali, aby si mohli vojáci tito odpočinouti, odvedeno pro ně něco peřin, podslamek, prádla a 1 postel. Při žních zaměstnáno bylo mnoho dětí. Přísahy vojska v Zábřeze konány na náměstí a obvyklá „Rak. hymna“ vždy voj. kapelou sehraná aktem provázela. Když vojsko naše tu a tam nějakého vítězství dobylo, hrána mimo uvedenou hymnu i hymna německá a turecká. Němečtí předáci a politikové prohlašovali již r. 1915, že zvítězí-li Rakousko-Uh. a Německo, že bude veta po čes. národě, že bude umlčen jako rab a spoután jako otrok. Měli úmysly nám zrušiti vys. školy, zavřiti čes. střední školy, ostatní školy poněmčiti, zavésti úřadování německé a čes. jazyky chtěli dlážditi ulice měst. Proto nemůžeme se diviti, když se v říjnu 1918 chýlila válka ku svému konci v neprospěch Němců, že naši čes. vojáci zpívali: „Když se národ přestal bát své vlády, tu počaly praskat staré řády, proletáři v jeden mžik, srazili se v pevný šik“ Refrain... a boursali vesele to Rakousko zpuchřelé.

Válečné půjčky. Za příčinou upisování vál. půjček naléháno na starosty obcí a správy škol okres. polit. správou a konány různé propagandy. Též vojáci co byli doma a nechtěli býti povoláni k vojsku byli nuceni upisovati, i na frontách byli k upisování donucováni. Jakmile se však válka chýlila ku konci v neprospěch naší bývalé říše, byly vál. půjčky šmahem prodávány se ztrátou 35 i více procent, jen málo liknavců si je podrželo. V obci upsáno bylo celkem 102 100 K. Ze zajatců, raněných neb padlých na poli válečném uvádím následující: Adámek Karel byl při čištění děla raněn kusem skály odtržen nepřátelskou dělovou koulí a za krátko zranění svému podlehl. Dražný Adolf byl těžce raněn do nohy, noha mu byla amputována a zemřel následkem velké ztráty krve, oba uvedeni padli na italském bojišti. Haisler Karel byl zajat v Niši v Srbsku kde onemocněl epidemickou nemocí, na to zavezen po lodi na některý ostrov v Jonském moři, kde zahynul. Heger Štěpán res. pěšák padl dne 30. VIII. 1915 v bitvě u Betr. Fišer Stanislav přidal se k prvním legionářům v Rusku r. 1915, vrátil se zdráv. Hornýš Frant. zúčastnil se bojů u Ivangorodu a do konce března 1925 není o něm žádných zpráv. Hornýš Anton padl 23. III. 1915 byv napřed střelen do tváře a ihned na to zasažen granátem. Chrastil František onemocněl u Horodenky na úplavici, ku které se později přidružil tyfus, jemuž podlehl. Chrastil Josef byl jako legionář při kácení stromů na bojišti ruském zraněn padajícím stromem tím způsobem, že ho vršek stromu zasáhnul. Byl léčen v některé nemocnici v Uhrách a uzdravil se do té míry, že mu v červenci 1915 dána byla dovolená, kterou trávil u rodičů doma. Později byv vyslán opět na frontu, byl zajat od Rusů, před ukončením války byv vyměněn jako legionář, vrátil se domů a podlehl tuberkulose. Janíček Alois byl r. 1914 těžce zraněn do hlavy u Ivangorodu a od té doby se o něm nic neví. Josef Janíček bojoval v Tyrolsku, kde celá setnina byla zasypana lavinou, jen 3 vojáci mezi nimiž byl on, byla vyhozena navrch, ti co byli v kavernách 1 ½ m pod sněhem, vytaženi byli živí, v chodbách nalezeno 6 mrtvých. Po té přeložen byl na rus. frontu, kde byl 2. VI. 1916 zajat a prodlel v moskevské gubernii v Oseru 26 měsíců, přišel zdráv zpět Rudolf Janíček, jednoroční dobrovolník zaháčil z nedopatření dne 21. II. 1918 u Bodamského jezera za kuličku ručního granátu, který se samočinně zapálil a nebohého studenta usmrtil. Janíček Jan byl raněn v Karpatech pod Javorníkem do levé ruky a vyléčen v blízkém Sudkově. Jančařík Josef, učitel byl zajat v Tjumenu, krajském městě gubernie tobolské v Sibiři, živil se vyučováním, neboť znal dobře jazyk ruský. Kapl Vilém zemřel v rumunských barácích na zákeřný tyfus r. 1917. Loučný Jan, přistěhovalý z Lukavice, padl r. 1918 na frontě italské. Kohl Mořic byl zajat v Rusku a zdráv se navrátil. Maňka Fr. ztrávil své zajetí v Moskvě a Petrohradě (Leningradě), po půl třetím roku vrátil se do vlasti zdráv. Vypravoval, že ve velkých nádržích vodních nachytl s jinými mnoho ryb. Maixner Josef onemocněl následkem dlouhých pochodů na nohy a byl léčen 3 měs. V r. 1916 byl vyslán z jižních Tyrol do Francie k Verdumu, kde bojoval s německým vojskem proti Francouzům. Neubauer Jan zatčen byl u Tarnopolu 9. září 1915, upadnul do ruského zajetí, ve kterém pobyl 20 měs. Potom vyslán po lodi s 1 600 muži do Francie, kde bojoval proti Němcům, jako ruský legionář sloužil u 21 pluku 1. praporu kulometové roty alsaské, jehož velitelem byl bývalý ministr Husák, jenž od Remeše přes řeku Aisnu zahnal německé vojsko. Bojovali tedy Maixner Josef a Neubauer Jan, oba z jedné dědiny proti sobě, ač jeden o druhém nevěděl. Neubauer Jan, lesník, přijel r. 1918 vyměněn jako invalida z Ruska. Nevtipa Jan utekl z fronty a při převratu byl odměněn tím, že u okres. politické správy v Zábřeze byl zaměstnán jako písař. Nimmerfroth Fr. bojoval v Albanii kde onemocněl malárií, avšak zdráv se nevrátil. Neubauer Hynek vrátil se z rus. zajetí, kde se oženil, i s manželkou teprve r. 1924. Nevtipa Fr., desátník zajat byl od Rusů, avšak podařilo se mu za krátký čas uprchnouti k svému pluku. Dne 4. VIII. 1915 padl na poli cti na Volynsku blízce hranic bukovinských. Kruš Jan, profesor v Třebíči byl po 16 měs. nezvěstný, byl dlouho na Sibiři a zdráv se navrátil Pavlík Josef jest dosud nezvěstný (1925) a nemožno o něm nic určitého sdělit. Planička Jan zahynul v bojích v Karpatech, soukromé zprávy sdělují, že zapadl do jámy sněhem vyplněné. Ptáček Jan zemřel následkem úplavice dne 19. III. v rus. Polsku. Pospíšil Vilém zemřel na tyfus v nemocnici v Olomouci. Portyš Ferd. byl zajat v Itálii a přišel zpět jako legionář. Portyšovi Bedřichovi projel projektil levé rameno, když byl vyléčen, uznán invalidou a byla mu přiřknuta podpora státní. Rulec Alois onemocněl po převratu u vojska a zemřel na cukrovku v r. 1919, jeho matka dostává též podporu. Smrt jeho zaviněna snad podvýživou ve válce. Kukula Jan byv přeložen k těžkému dělostřelectvu, raněn byl granátem do nohy v Rumunsku a vyléčen v Šipšišendy v Sedmihradsku. Za pobytu u Brestu Litevského chytal ve volné chvíli v bažinách želvy a aby neutonul, drželi ho 2 kamarádi na provaze, na špatných cestách v Rusku museli pod kola děl podkládati plné žochy rýže, aby mohli vyjeti. Šembera Jos. padl r. 1917. Tomášek Jos. byl zajat od Rusů 10. V. 1916, v gubernii besarabské a podolské pobyl 22 měsíce a vrátil se čilý koncem března 1918. Urban Ant., kaplan u P. Marie v Kroměříži, člen tamního obec. zastupitelstva a poslanec zemský byl koncem ledna 1915 povolán k voj. službě jako polní kurát na italské bojiště, kde setrval až do října. Prodělal tažení proti Srbsku a přišel až na Černou Horu do Rožaje, odkud přesazen do nemocnice nedaleko Bělehradu. Na cestě z Rožaje do Bělehradu onemocněl. Smrtícím střelám sice ušel, ale vražedný šíp zákeřného tyfu sklál ho v květu mládí v bělo-

hradské nemocnici v chladný hrob 12. II. 1916. Vařeka Jan byl v zajetí v Tomsu na Sibiři a vrátil se zdrav. Žák František, poručík zraněn byl odrazem ostnatého drátu tak, že mu 1 oko vyteklo a nahrazeno skleněným. Theimer Jan byl raněn do nohy, jako invalida přijat do služeb dráhy. Žák Karel raněn byl do nohy a léčen ve Vídni, později ve voj. nemocnici v Sudkově. Projektil, který mu ve stehně uváznu, byl mu operací vyňat. Sotva si po této těžké ráně oddechl, musel opět na italské bojiště odkud se jako legionář zdrav vrátil. Žváček Anton onemocněl těžce z válečných útrap a zemřel doma tuberkulami.

Ceny potravin:

Před válkou

Ve válce a po ní

	druh	K	h	K	h	poznámka
1 kg	mouky pšeničné		36	1	20	Ceny nebyly ustáleny a během války i po ní rapidně stoupaly. Např. 1 kg mouky pšeničné byl v r. 1925 za 4,20 Kč, 1 kg chleba za 3 Kč, 1 vejce za 50 h.
1 kg	mouky žitné		26		74	
1 kg	mouky ječné				64	
1 kg	mouky kukuřičné				60	
1 kg	rýže		36	4	00	
1 kg	másla	2		25	40	
1 kg	slaniny	1	80	17	50	
1 kg	tvarohu		28		72	
1 kg	sádla vyvař.	1	80	17	90	
1 kg	masa hovězího	1	60	4	80	V r. 1925 prodává se 1 kg hovězího masa za 16 Kč, vepřového za 14 Kč, telecího za 16 Kč, uzeného za 20 Kč, 1 kg másla 30 Kč, 1 kg cukru 5,20 Kč.
1 kg	masa vepřového	1	80	5	20	
1 kg	masa telecího	1	30	3	20	
1 kg	masa skopového	1	30	2	40	
1 kg	masa uzeného	2	20	6	00	
1 kg	uzenice	1	60	4	00	
1 kg	cukru		84	1	06	
1 kg	mýdla		80	4	40	
1	vejce		6		10	
1	houska-rohlík		4	-	-	Nesměly se péci.
1	pár uzenek		10	1	60	
1	citron		6		20	

Světová válka r. 1914–1918 trvala 1 563 dny. Konečně nadešel den 28. října 1918, kdy se v obci již začalo tu a tam promlouvati o tom, že jsme docílili samostatného státu, ale určitého se nic nevědělo. Teprve 19. října přišel do obce časně ráno ohlásiti zábřežský gym. profesor Lad. Patka, že jsme 28. X. 1918 dosáhli samostatnosti. Ihned probuzena dědina střelbou, která tuto radostnou zprávu zvěstovala. Vše bylo na nohou. Podobnou střelbu slyšeti bylo v obcích okolních. Kol 9. hodiny shromáždily se zástupy lidu ze Zvole s prapory v Rájci, k nimž se připojilo mnoho zdejších obyvatelů. Šlo se k Ráječku, kde se opět přidružil lid s prapory a tento nepřehledný proud rozradostněného lidu vlnil se k okres. městu Zábřehu. Blíže Zábřeha spatřili jsme již zdaleka veliký zástup lidu z Hrabové, Leštiny a Lesnice provázený vyhlášenou kapelou dubickou. Zábřeh byl vyzdoben českými a slov. prapory. Na náměstí shromáždily se davy lidu ze všech okolních obcí se svými spolky a něco děvčat a hochů v národních krojích. Na řečniště z valníku na rychlo zbudovaného vystoupil gym. ředitel Rudolf Dvořák, profesor Karel Jiří Zmatlík, knihkupec Joža Malý a poslanec Ošťádal, kteří pronesli k lidu nadšené řeči a oznámili zřízení samostatného československého státu. Na to pohnul se průvod k radnici a ku všem úředním budovám, z nichž sundal c. k. orly, na okr. hejtmanství ohlášena změna vlády. Hudba hrála a při obnažených hlavách zpívalo se: „Kde domov můj?“ a „Hej Slované“. Splněna jest krásná touha J. A. Komenského a vláda vrátila se do rukou osvobozeného národa. Tak zmizela dynastie Habsbursko-Lotarinská v propadlišti dějin. Obdivuhodná revoluce, kterou náš národ po 300letém utrpení se osvobodil z nenáviděné cizí moci, jest výsledkem dlouhého osvětového vývoje, o který si i školy podíl zasloužily. Následujícího dne četli jsme již od Národního výboru Československého podepsaného Dr. Soukupem, Stříbrným, Švehlou, Dr. Rašínem a Dr. Šrobárem, že stát čsl. vstoupil dnešním dnem ve střed samostatných kulturních států světa. Nár. výbor, nadaný důvěrou veškerého národa čsl. přejal jako jediný oprávněný a zodpovědný činitel do svých rukou správu svého státu. V nejbližší době konána z celého širokého okolí schůze v zahradě „Na nové“, kde Dr. Fišer z Olomouce řečnil a lid skládal slib čsl. vládě. Prohlášení samostatnosti čsl. republiky oslaveno ve škole 8. XI. 1918 se vzpomínkou na den nešťastné bitvy bělohorské. Podobně oslaven příjezd zakladatele p. Tomáše G. Masaryka do vlasti dne 19. XII. t. r. slavnostní řečí říd. uč. V. Fridricha a 69. narozeniny prezidentovy. Výsledek byl ten, že mezi žáky vybralo se na VIII. „Dětský den“ 284 Kč 50 h, pro jiné účely vlastenecké 510 Kč 46 h. Čsl. republika muselo učitelstvo skládati slib. První zákon vydán 28. X. 1918 o zřízení samostatného státu čsl. Ve srozumění s místní osvětovou radou oslavena byla památka 70letých narozenin našeho prvního presidenta pana Dra. Tomáše Garrigue Masaryka společně s O. N. J. a Odborem Sokola dne 6. III. 1920 o 6 ½ hod. večer v sále pí A. Čulíkové. Krásně a dojemně řečnil o našem osvoboditeli p. učitel Fr. Vlček ze Zábřeha. Dne 19. IV. 1920 zasazena „Lípa Svobody“ u zbrojnice a na pravém břehu potoka lípa na paměť ukončení svět. války za přítomnosti Frant. Smékala, předsedy m. š. r., Jana Jányše, náměstka starostova a V. Fridricha, říd. učitele.

Historické záznamy z Rájce a okolí. Kulturní národové váží si tradic a různých zpráv zvláště místních i z okolí, neboť tradice jsou pojítkem mezi minulostí a přítomností. Čerpal jsem je dílem z lidu, dílem z dějin Palackého, Hrnčíře, Hanzelky, Dolonského, z Almanachu čes. lidu na sev. Moravě od J. Filipa, z knihy „Geschichte der Stadt Hohenstadt“ od Leop. Falze, z Riegrova Slovníku naučného aj. pramenů a uvádím z nich jen tolik, co by mohly míti souvislost z Rájcem.

Obec Rájec mohla býti založena ve XII. st. nebo snad i dříve, neboť přifařena byla již r. 1131 k Mohelnici. V této době stavěny byly hrady dle způsobu německého a zaváděno lámání kolem. Tehdejší osmý biskup olomoucký Jindřich Zdík vymítal poslední zbytky pohanství a přičinil se, že kněžstvo přestalo se ženit, též posvětil nově postavenou kapli na Řípu. R. 1174 držán byl první sněm (collegium generale) v Brně.

Ve XIII. st. projížděli Tataři až k hranicím českým a všude po všech a městech plenili, loupežili a lidi vraždili. Kdo mohl utéci, hledal spásy v hradech, lesích

a na horách. Kdo utéci nemohl, byl zabit a vesnice vypáleny. Že Tataři i na sev. Moravě pustošili, o tom svědčí, že vypálili město Litovel a Jevíčko. R. 1250 olm. biskup Bruno povýšil vesnici Mohelnici na město. Po zavraždění krále Václava III. v Olomouci řádila v l. 1348-1360 v Evropě i v kraji severomoravském černá smrt, která dle odhadu statistiků podlehl 25 000 000 lidí. V této době byla ves Loštice kol. r. 1350 povýšena na městečko.

R. 1411 páni panství zábřežského bratří Jindřich a Beneš z Kravař-Plimlova povýšili Zábřeh na město prvního stupně na Moravě tím, že mu udělili tatáž práva, jakými se honosila Olomouc. T. r. věrný přítel Husův Lacek z Kravař stal se prvním zemským hejtmánem na Moravě a šířil Husovo učení mezi mor. pány. Četní mor. páni zaslali stížní list l. 1416 na sněm kostnický před smrtí Husovou, mimo jiné nalézají se na listu tom i jména pánů severomoravských Jana rytíře ze Zvole a na Skaličce a pánů z Kunštátu na Bouzově. Válkami husitskými utrpěla i sev. Morava po stránce hospodářské, neboť v krvavé válce husitské utrpělo Brničko, Mohelnice a i tvrz Třemešek byla v sutiny obrácena. Obyvatelé města Mohelnice zůstali věrní své otecké víře a pomáhali s posádkou mírovskou potlačovati husitské hnutí. Po smrti Žižkově překročila spojená moc jeho, Pražané i panstvo pod obojí hranice Čech. Vrchním velitelem spojených vojsk stal se Zigmund Korybutovič, jenž překročiv mor. hranice dobyl mezi jiným město Mohelnice, která patřila ke stolnímu zboží biskupa Jana Železného, úhlavního protivníka Husitů. V sobotu o trhovém dnu 28. X. 1424, kdy mnoho lidí z okolí bylo ve městě, v den sv. Šimona a Judy přepadlo čes. vojsko Mohelnici a slezlo slabé zdi městské. Táborité porubali 700 mužů, město lehlo požárem a zdi hradební byly pobořeny. Farní kronika mohelnická dokládá, že do dneška odpočívají kosti 700 padlých Mohelníčanů v hrobce pod kaplí sv. Anny, farního kostela. Táborité potom poplenili okolí a vrátili se do Čech. Město zůstalo zpustošeno 31 let. Pravdu toho potvrzuje biskup Protáv v listě z r. 1460 a premonstrát kláštera Hradiště, mohel. rodák Jan Tecel Teige ve zprávách o pramenech dějin kláštera Hradiště. Též město Šilperk bylo za válek husitských vydrancováno a zpustošeno. R. 1431 bylo zničeno vojskem vévody rakouského Albrechta na Moravě za 1 měsíc přes 500 vesnic a městeček od Přerova k čes. hranicím, mezi nimiž i ves Zálavčí, jejíž pozemky připojeny jednak k Lesnici, jednak k Leštíně a po vsi Zálavčí zbylo jen pouhé jméno.

V XV. st. vznikla Jednota Českých bratří, kteří mimo jiné zvolili si za biskupa Moravana Eliáše z Chřenovic, byvše vypuzeni z Čech císařem Ferdinandem, vystěhovali se na Moravu a téměř v každém panství se usadili. Vedli čistý a mravný život, byli od přísných a trpělivých mužů vedeni a usadili se též v Zábřehu a okolí. Zapovídali tance, hudbu a písně světské veselé, zakazovali parádu v oděvu. Mládež obého pohlaví nesměla na pastvu choditi, aby se zabránilo nečudnosti. Tráviti chvíle v hospodě bylo omluvitelným pro pocestné a tuláky, ale pro pořádného člověka považováno za neodpustitelnou urážku rodinného krbu domácího, kdy hospoda dábla brlohem, rodina chrámem považována byla. Hospodu si zaměřovali besedami, při nichž se mluvilo o kázání, úrodě a neúrodě, povodních, bouřkách, krupobití, o bílém plátně, jak se daří len, též hovořili o vojnách a podobně. Dle Falze již před r. 1561 tvořili bratrskou obec a měli v Krumpachu (Zábřeh) dům se zahradou, ve kterém měl správce svůj byt. Václav z Boskovic osvobodil zvláštní listinou tento dům od všech dávek, daní, robot a nočních hlídek, mohli řemesla provozovati, dobytek pěstovati, v témž domě vařiti pivo. Též tam mohli vyučovati děti domácí i cizí a u kostela ve městě pochovávat. Dům zmíněný dovolil jim později přestěhovati v kostel a mimo to si vystavěti při něm vlastní dům pro kněze (faru), správci, kněžím a učitelům udělit právo, že mohli svobodným vědám učiti děti i dospělé v české, německé a latinské řeči. Povinnost choditi do školy byla 8letá. Kněží mohli křtiti, udělovati svátost poslední večeře a od dávati. Bratří zaměstnávali se plátenictvím a měli své vlastní bělidlo. Při spisování této kroniky tvrdil jeden zdejší inteligent, který je z obce vzdálen, že zvonice na návsi rájecké může pocházeti od Českých Bratří, ale odůvodniti to nedovedl. Tvzení jeho, že u Jarošů p. č. 35 a u Loučných p. č. 5 byly na štítech domů kalichy, ho k tomu úsudku neopodstatňovalo. R. 1458 odstěhovali se Čeští Bratři do vsi Kunvaldu u Žamberka. Z této obce pocházel dřívější strážník dráhy Jos. Grunt, jenž byv dán do pense, přesídlil se do Zábřeha, kde s celou rodinou vstoupil do lůna církve českobratrské a dle ritu jejího na novém hřbitově tamtéž pochován. Při sčítání lidu v r. 1921 přihlásil se i Kotek Fr. k této církvi.

R. 1464 král Jiří z Poděbrad postoupil Loštice Zdeňkovi z Postupic. Nedaleko vsi Rájce u silnice k Zábřehu vyčníval při mém příchodu kámen as 30 cm ze země, na kterém cestáři považující týž za mezník, často odpočívali. Stařec J. Kolčava mne však upozornil, že to není mezník, nýbrž kříž cyrilometodějský, který sem byl přesazen při stavbě silnice v r. 1832 od Rájce. Když jsem ho upozornil, že podobné památky máme míti ve větší účtě, dal v červnu 1894 kříž svým nákladem vyzvednouti a podezditi. Nyní po 30 letech kloní se opět od silnice. Dosud však není rozhodnuto zda kříž ten je Cyrilometodějský, aneb značí-li nějakou vážnou událost v minulosti. Někteří učenci se domnívají, že podobné kříže jsou jediné památky z doby, kdy jsme měli svoji národní církev slovanskou, že jsou to stopy misijních cest, kudy se ubírali a kde hlásali víru sv. Cyril a Metoděj. Jiní opět myslí, že podobné kříže byli k označení hradních cest. Podobná „hradská cesta“ vedla po pravém břehu řeky ve Zvoli a do Mohelnice. Jiní zase se domnívají, že jsou to pomníky po morem padlých a pod křížem ve společně šachtě pochovaných. Dřívější redaktor „Mor. Severu“ Müller ze Zvole a Jakub Lolek, říd. učitel tamtéž, mají o tomto kříži opět jiný názor. Oba čerpali z různých historických pramenů a poslední v Almanachu o tom poznamenal: Léta Páně 1468 dnem posledního března uherský král Matyáš Korvinus vypověděl našemu čes. králi, Jiřímu z Poděbrad válku. Jeho vojevůdce František z Hájce vpadl na Moravu a v den navštívení P. Marie oblehl čes. posádku v klášteře Hradisku pod velením Vaňka Šatného u Olomouce. Po dvouměsíčním bezvýsledném obléhání u obležených počal se jeviti nedostatek spíže. Poněvadž králi Jiřímu nemálo záleželo na udržení klášterní pevnosti pevné bašty proti zpupné Olomouci, nařídil, obležené vybaviti a zásobiti. Na rozkaz králův vydal se čes. vojevůdce, pan Zdeněk Kostka z Pastupic s vozy plnými spíže a doprovodem 5 000 mužů od Litomyšle směrem k Zábřehu na pochod podél řeky Sázavy. Na sv. Gerharda přitáhl k Zábřehu, kde se k němu připojili oba bratři Tunklové, Jan na Brničku a Jiří na Zábřeze. Ze Zábřeha vojevůdce měl na výběr směrem k Olomouci jenom dvě cesty: po pravém nebo levém břehu řeky Moravy. Obě tajily v sobě nemalé nebezpečí. Dal-li se na pochod po levém břehu, bylo mu projíti državou úsovského pána, Karla z Vlašimi, přívržence krále uherského. Ke všemu byli se mu broditi, u Leštiny rozvodněnou Moravou. Mostu zde nebylo a přechod byl za takového stavu vody nemožným. Nutně rozhodl se pro směr cesty po pravém břehu Moravy, jenž byl ještě nebezpečnější – državou olom. biskupa Tosa. První překážkou v cestě stála tvrz rájecká, na níž seděl biskupský man, pan Jan Rájecký z Mírova.

Za Rájcem v cestě stála pevná tvrz ve Zvoli, na níž vládl biskupský man Sigmund, rytíř ze Zvole, třetí překážkou na pochodu bylo nedávno dobře opevněné biskupské město Mohelnice, jemuž vévodil přepevný hrad Mírov, na němž hejtmánil Jan rytíř ze Zvole. Všichni 3 manové biskupovi i město Mohelnice byli přívrženci Uher, krále a protivníci krále Jiřího. Český vojevůdce zvolil tento poslednějším směr, těšil se na pomoc z hradu Búzova, v jehož držení jej král Jiří omilostnil. Když na Mírově byli jisti o směru čes. pochodu k Olomouci, nelenivše obsadili dobře tvrz v Rájci, ještě lépe ve Zvoli vojskem. Čes. vojsko s transportem dalo se starou spojovací cestou na pochod. V Rájci ho nikdo neobtěžoval. Před Zvolí uznal vůdce za rozumno, vyhnouti se dědině. Doprava zahrnula stranou po pravé cestě a narazila na překážku. Hluboký úvoz byl zásekou zatrasen. Do předu projeti nebylo možno, výhybce bránila dobře umístěná záloha. Jiné rady nebylo, než pro tento den vrátiti se před osadu Zvoli, rozbíti v rovině tábor a vyčkati co nejmožnějšího dá se činiti. Tábor se sešikoval do středu vozové hradby a sotva se přiblížila noc, již přiharcovaly lehké jízdy uherské houfce a napadly tábor, ale ovšem bez výsledku. Tak vypravuje Eschenloer, písař Vratislavský, kronikář slezský XV. stol., rodem z Norimberka, ve své Historia Vratislaviensis (VII. pag. 193). T. r. 1468 bylo léto bohaté na deště. Tábor český rozkládal se na půdě bahnité. Jelikož ke všemu bylo i citelně sychravo, všeobecně bylo uznáno, tábořiště rozbrědlé vyměnit za sušší. Při přemísťování jely houfce Uhrů mezi ohradu a její zálohu, leč mnoho škod nenadělaly. Byla to nehoda. Za ní dostavila se pohroma a prohra úplná čes. tábora. Posledního září přirazil sám Frant. z Hájce od Olomouce ke Zvoli, a napadl čes. tábor k půlnoci. Čechové měli jedinou cestu otevřenou k ústupu na ves Rájec. V pravý čas vypadla na ustupující čes. vojsko záloha v rájecké tvrzi shromážděná, čímž Čechové octli se mezi dvěma je svírajícími klepety. Nastala vřava krvavá, v níž Čechové podlehli. Na 600 mužů mrtvých krylo bojiště, mečem usmrcených neb v Sázavě utopených. Jan Tomáš Pešina z Čechorodu, děkan litomyšlský, později sufragán a biskup v Smederevu, kterého nazývali otcem historie moravské, čítá jen 86 pobitých a 62 zajatých. Též všechny vozy, jichž bylo dle Eschenloera 3 kopy, padly Uhrům v kořist. Ostatek vojska probil se do Zábřeha a skryl se za hrady Tunklovy. U něho první po porážce den skončil pan Zdeněk Kostka z Postupic v boji u Rájce

smrtelně raněn. Dle Pešiny zranil ho Jan z Vrba. Událost u Zvole – Rájce měla nešťastné následky pro celé okolí zábřežské. Vítězní Uhři počínali si v krajině jako Hunové. V Rájci boj Čechů nešťastný zanechal též svou památku: společný hrob mečem padlých a utopených vojinů. V té době společné hroby např. v čas moru, dělávaly se vůbec na pozemku „ničím“ někde v rozcestí t. j. takovém, k němuž se nikdo nehlásil. Kříž dle svědectví Kolčavova byl umístěn na půdě „ničím“ někde v rozcestí u Rájce. Všechny tyto vážné známky s okolnostmi, jako vrytý meč, umístění, patrně stáří svědčí pro domněnku třeba že skutečnými prameny nedoloženou: rájecký kamenný kříž postaven byl pro paměť boje r. 1468 u Zvole – Rájce se rozvinuvšího mezi vojskem krále uherského a českého, eventuálně na památku raněného vůdce čes. vojska, Zdeňka z Kostky z Postupic. Dle uvedených domněnek není v oboru možnosti určitě se vysloviti, která z nich zakládá se na pravdě. Záhady, které se pojí k tomuto památníku sotva kdy budou bez nějakého neočekávaného nálezu vyjasněny úplně.

V XVI. st. zapustilo učení Lutherovo na sev. Moravě své kořeny, ale při nastávající protireformaci, co mělo vztah na protestanství se zrušilo a zničilo a jest velmi těžko bytí a vzrůst tohoto učení sledovati. Za Ferdinanda I. stal se arcibiskupem pražským učený Moravan Ant. Brus z Mohelnice, jemuž podřízení byli katolíci i podobojí. R. 1536 narodil se v Zábřeze Jiří Strejc (Vetterus), jeden z překladatelů Bible kralické. Celá sev. Morava byla kdysi úplně česká. R. 1924 objevila čes. společnost na hřbitově ve St. Maletíně krásnou kamennou desku s čes. nápisem hlásajícím, že tam r. 1589 byla pochována dcera čes. vladky zde usazeného. R. 1615 přešla katol. fara v Písařově ve správu kněze bratrského. R. 1618 žil v Zábřeze slavný měšťan Burian Vizovský, jehož dceru Magdalénu, vzdělanou to odchovanku bratrských škol přerovských, pojmul Jan Amos Komenský za první manželku. R. 1631 zuřil v Rájce mor tak krutě, že téměř všechno obyv. vymřelo. Boží muka u silnice nese toto datum. Z doby války 30 l. poznačují následující: V této pohnuté a strašlivé době neměl nikdo chuti a času činiti si zápisky, neboť vojenské hordy písemný materiál všude ničily. Město Zábřeh, dvory a okolní vesnice byly r. 1626 přeplněny vojskem Mansfeldovým, které všude zle hospodařilo. Vojska tehdejší byla nejhorší zběr, sebraná ze všech koutů Evropy, která za žold provozovala surové řemeslo válečné a hrnula se pod prapory toho, kdo platil větší žold a dovolil nejvíce krásti a kořistiti. Válkami zdívočelým žoldnérům bylo lhostejno, slouží-li katolíkům neb evangelíkům, Čechům neb Němcům. Všude pálili, loupili a bez milosti vraždili. Úrodu na polích surově ničili a zapalovali. Bezbranný lid prchal před zpupnou zběří do lesů a hor, kde hladem a mrazem hynul. Lid při tomto hrozném utrpení musel se však též brániti, jak mohl. Sev. Moravou rozléhal se pláč dětí a žen, neboť zlotřilá soldateska řádila hrozně, pomáhala si nejhrubším násilím, jaké vůbec myslitelné. Hordy však musely se potírat i na mnohých místech ženy a mladíci zaháněli nepřitele poléváním vřelou vodou, házeli po nich kamením, tloukli je klacky a holemi. Lid dával se najímati během této ukrutné války a živil se tím, že přepadl domy a dvory. Císařské trupy táhnoucí zdejší krajem k Opavě nasypávaly běhujícím dětem do úst střelný prach a ihned jim ho zapalovaly. Co ubohé děti vytrpěly nelze popsati. Zvláště r. 1633 byl pro sev. Moravu hrozný, neboť Albrecht z Valdštejna, vévoda Fridlandský, vedle švédského krále Gustava Adolfa, nejproslulejšího vůdce 30 l., táhl se svým vojskem, trupa za trupou, horda za hordou Zábřehem. Též regimenty lichtenštejnských dragounů v kraji našem projížděli a rekvírovaly ve všech okolních vesnicích koně, za pár koní platilo se 35 zl vrchnosti. Ubytovaným vojinům se muselo dávat 1 ½ M masa, 2 mázy piva, poněvadž to nestačilo, kradli v okolních rybnících Tunklových ryby, zač byli přísně trestáni. Tehdy měl Hoštýn 10, Kosov 17, Pivonín 8 Postřelmůvek 17, Postřelmov 51, Rovensko 31, Bohuslavice 25, Vyšehoří 13, Kolšov 13, Leština 26, Lesnice 16 domů, o Rájci jsem nic vypátrati nemohl. V této válce r. 1638 lehlo město Loštice popelem, ježto tehdy ze všech 4 stran bylo zapáleno 16. IX. 1639 v blízkém Zábřeze, kde hordy vojenské se nejvíce soustřeďovaly, naporučil zámec. hejtman, aby lidé se svými nejlepšími věcmi utekli se do zámku. Od knížete bylo mu uloženo, aby se ze zámku nevzdaloval, poddané měl ozbrojiti jako dragouny a potulující se hordy pronásledovati. Hejtman však rozkazů svého pána nedbal a proto sám i s důstojníky ze strachu utekl, zač se mu od knížete dostalo zvláštním přípisem důtky málo lichotivé ale hodné okořeněné.

O Albrechtu z Valdštejna poznamenávám, že se narodil z rodičů českobratrských, ale jako sirotek vychován jesuity v Olomouci přestoupil na katol. Prý proto, že spadl jednou z okna a jako zázrakem si neublížil. Sám byl chud, ale oženil se s hraběnkou Harrachovou a též konfiskacemi nabyt značného jmění. V té době se věřilo, že člověk, který se narodil za vlády planety Saturnu bude míti nešťastný osud a předpokládá se u něho zasmušilost a pochmurné nálady. A. z Valdštejna je toho dokladem, neboť byl zavražděn v Chebu. Lidé posud o nešťastném člověku říkají: „Narodil se na nešťastné planetě“. Ve válce této bylo město Šilperk vydrancováno a zpustošeno. Dobytek (1639) byl z panských dvorů vyháněn do okolních neobydlených míst zahrán, poněvadž nebyl řádně ošetřován, vznikl dobytčí mor, kterým mnoho dobytka zahynulo. Sedláci, kteří neutekli ze svých statků, zbaveni byli téměř všech prostředků k provozování své živnosti a v nedostatku dobytka sami se do pluhu zapřáhali, 8 jich táhlo pluh an devátý oral po výtce v noci. Na Mírově zničeny všechny úřední spisy. Též r. 1640 byla sev. Morava obtěžována nepřátelskými hordami, které sem a tam brousily, zapalovaly a lid hrozně trápily. R. 1642 překročila švédská armáda hranice a 8. VI. v neděli svatodušní zaplavena byla celá sev. Morava švédskými trupami. Téměř současně vzata od nepřítele Litovel a Uničov, kde bylo hlavní středisko nepřátelské. Město Zábřeh muselo po 7 let dodávati vojsku spíží a platiti kontribuci a pomáhati připeři. Během války spustlo v Zábřeze 26 domů a 1/3 vesnických a městských gruntů leželo ladem, opuštěna hospodářství. Po válce této dovršena je poroba selského lidu, který uveden v poddanost otrockou a zbaven svých posledních práv i téměř vsí možnosti živobytí. Domáci šlechta se po většině vystěhovala ze země, a na jejich opuštěných statcích osedli cizinci, kteří neměli srdce k lidu cizího kmene, namnoze dobrodružové vojenští, prázdní lidského citu, a ve vydírání svém neznající žádného milosrdenství. Skrovný zbytek šlechty české, v zemi pozůstalý, brzo pomísil se s novou šlechtou přistěhovitou (Lichtenštejn). Vrchnosti neslýchanými nátlaky svíraly poddaný lid, libovolně jemu roboty množice a nová břemena proti všemu právu ukládající, a proti takovým krivdám nebylo nikde pomoci pod vládou cizinců, jaká byla nastala. Přetruchlivý tento stav trval plně století, které vyvolalo nejedno selské povstání. Sedlák pro přílišnou robotu nestačil ani nurně vzdělávati své pole, šlechtic statkář zůstavoval hospodaření zcela v rukou svých úředníků, díků lidu. Jednoho však dobrodiní dostalo se ubohému lidu, jenž při takové kleslosti rolnictví mřel hladem, že přivezena do země nová plodina, před tím neznámá, jejíž rozšíření poskytlo chudíně venkovské laciné potravu, že aspoň jakž takž byla chráněna před hladem. Byly to brambory, které se v čase této nešťastné války rozšířily, důležitost jejich poznána teprve v XVIII. století. V červenci t. 1650 zpíváno po kostelích Te Deum za skončení 30 l. války. Jak dotkla se 30 l. válka přímo Rájce, nebylo mi možno z pramenů po ruce jsoucích zjistiti, neboť zprávy z tohoto století jsou velmi sporé. Zjištěno však je, že na sev. Mor. čarodějnictví řádilo již před touto krutou válkou a po ní se ještě více rozmohlo. O čarodějnicích se vypravovalo, že třikrát do roka, t. na sv. Filipa a Jakuba, na sv. Jana Křtitele a na Štědrý večer mívají své schůzky na křižovatkách a jistých vrších, kam přijížděly povětrím, a prostovlasé, pomazavše se pod komínem nějakou masťou a sednouce na trdlo neb pometlo i lidi sobě k tomu osedlati. Dle náhledů tehdejších způsobovali krupobití, stíraly rosu v obilí, chtěly hospodářství uškoditi, že lidem vyjímají srdce z prsou a jedí, že přehodivše doma přes bidlo provaz, dojily z něho pro sebe mléko cizích krav, že se klíčovou dírkou mohou protáhnouti jako mýry. Mluvílo se též, že 99 čarodějnic se může proměnit v kočku a naopak 20letá kočka že se stává čarodějnici a mnoho podobných nesmyslů. V kraji našem pálivali čarodějnice na „Petrově skále“ u Šumperka. Že i po válce 30 l. čarodějnictví na sev. Mor. kvetlo vyplývá z toho, že šumberský děkan Křištof Alois Lautner, byv nějaký čas vězněn na Mírově, byl dne 18. XII. 1684 z kouzelnictví nařknut a za četné účasti diváků v Mohelnici upálen. Za doby, kdy majitelka dvora kolšovského byla Angelina Anna Sybilla z Galle, roz. Hraběnka Žerotínova, paní na Giesdorfě, Hallšteině, Losině, Wiesenberku, Třemešku a Drahavovicích bylo na Třemešku souzeno a posléze mnoho osob upáleno ze Šumperka, Losína a Frankštátu z čarodějnictví usvědčených. V druhé polovině XVII. a počátkem XVIII. st. byly ustavičné války s Turky, s povstálými Uhry a Francií.